

րելի է կոչել մի բառով յուսահատութիւն: Այդ դուրսեան մէջ բանաստեղծը կորցնում է իր երազները, կորցնում է իր հաւատը, կորցնում է իր գոյութեան հիմքը: Կա, որ այնպիսի զօրաւոր կապով կապուած էր կեանքի հետ — հետզհետէ տեսնում է իր առջեւ կեանքի խուսափումը: Բանաստեղծական ուժգին տրամադրութեամբ սիրել էր նա կեանքի խորին հրապոյրը: Այս հրապոյրը եղել էր նրա համար ոչ թէ զգայական ցանկութիւն, ոչ թէ եսական կամ քաղքենիական հանդստաւէտ կեանքի փափագ — այլ մտաւորական եւ բարոյական նուրբ ձգտութիւն: Եւ ահաւասիկ այս բարոյական նուրբ իդէալը զարնում է սարսափելի իրողութեան:

Պետրոս Գուրեանի յուսահատութիւնը յուստեսական յուսահատութիւն չէ: Բանաստեղծի հոգեկան դառնութիւնը նման չէ այն անհատների հոգեկան վիճակին, որոնք յուսահատութեան մէջ են ընկնում՝ չկարողանալով գոհացնել իրենց չափազանցեալ ցանկութիւնները եւ կամ իրենց տարկանոն իղձերի կամ գործերի հետեւանքով: Այս տեսակէտից նա ոչինչ հիւանդագին բան չունի իր մէջ: Կա վատաւորը տրամադրութեան կամ մեղսագործ հոգեբանութեան արտադրութիւն չէ, եւ ոչ էլ սոցիալական այլասերութեան ուղղակի կամ անուղղակի հետեւանքը:

Պետրոս Գուրեանի անհատական ցանկութիւնները կեանքի մէջ բաւական չափաւոր են, բնականոն եւ ազնիւ:

Աշխատանքի եւ բարոյական պարտականութեան մարդն է նա: Իր մանուկ հասակը, իր պատանութիւնը, իր երիտասարդութեան տարիները անց է կացրել շարունակական հոգսի եւ գործունէութեան մէջ: Պարապի եւ զուարճութեան ժամեր չէ ունեցել նա: Ապրած եւ վայելած կեանքի յոգնածութիւնը չունի նա: Յարատեւ եւ անգաղարկ աշխատանքի մէջ լինելով՝ նա ժամանակ չէ ունեցել փիլիսոփայելու կեանքի «անցուորութեան» եւ «ունայնութեան» վրայ: Իր կեանքի բոլոր կրել է նա ամենամեծ պատրաստակամութեամբ, հերոսաբար, անձնագոհութեամբ: Եւ կամեցել է դրա փոխարէն՝ «ծառի մը շուք եւ նրա քով մէկ վտակ»:

Բայց այս նուազագոյն ցանկութիւնն անգամ նրան զլացել է կեանքը:

Ահա թէ որտեղ է Պետրոս Գուրեանի հոգու խորին ողբերգութիւնը: Ահա թէ ինչ է բանաստեղծին մղում դէպի մութ տրամադրութիւն, դէպի յուսահատութիւն: Այս տրամա-

դրութիւնը հետզհետէ այնքան է կենդանանում, խորանում, ամփոփւում, որ նրան այլ եւս կեանքի մէջ ոչինչ լուսաւոր բան չի երեւում: Սիրում էր նա կեանքը իր բանաստեղծական հոգու մաքուր յոյգերով, բայց կեանքը նրան անիրաւութիւն արաւ: Դառն եւ թունաւոր «ճակատագիրը» վերելից «խնձղաց» եւ բանաստեղծի շուրջը ամեն ինչ ամայացաւ: Ոչ ոք չկար, որ նրան այդ զարհուրելի կացութեան մէջ նեցուկ լինէր, մարդկայնօրէն աջակցէր, ոչ ոք չկար, որ նրա սիրտը բաց անէր եւ տեսնէր թէ այնտեղ «ինչեր գրուած կան»...

Եւ Պետրոս Գուրեան ընկնում է յուսահատութեան տագնապի մէջ: Իր հոգու այդ վիճակը ընդգրկում է ամեն ինչ — եւ նա ամեն տեղ իր յուսահատ պատկերն է տեսնում: Մտածողութիւնը նեղանում է, զգացողութեան սահմանը եղբրական կերպով անձուկ դառնում: Հայեացքը եղբրւում մինչեւ վերջին ծայր:

Հոգեբանական այս մոայլ ժամին Պետրոս Գուրեան արտադրում է երգեր, որոնք զեղրւում են յուսահատութեան ու մահուան շունչով: «Լճակը», «Ի՞նչ կ'ըսեն», «Էծեծեմունքը», «Իմ մահը» այս հոգեկան կացութեան անկեղծ, յուսահատական արտայայտութիւնն են:

Ինչպէս միւս բանաստեղծութիւնների մէջ նոյնպէս էլ այդ տագնապալի էջերում Պետրոս Գուրեան մնում է իրրեւ իրական բանաստեղծի որովհետեւ նա արտայայտում է ոչ թէ մի անգոյ տրամադրութիւն, այլ պատկերացում է մի իրական ներքնաշխարհ: Ռոմանտիզմը պահուած է նրա բանաստեղծութիւնների գլխաւորապէս արտաքինի վրայ, այն էլ սրբագրուած է Գուրեանի զգաստ եւ անկեղծ արուեստի միջոցով: Չարմանալի է, որ այդ մոայլ եւ խորապէս ողբերգական բանաստեղծութիւնների մէջ՝ Գուրեան կարողացել է պահպանել չափի զգուշումը եւ նկարագրական պարզութիւնը՝ ինչ որ սովորական յատկութիւն էր ռոմանտիկների մօտ, մանաւանդ նրա ճանաչած ռոմանտիկների մօտ:

«Լճակ» բանաստեղծութեան մէջ բանաստեղծը խօսում է «մելամաղձոտ» լճի հետ եւ պատմում նրան իր հոգու ներքին խռովութիւնը: Իր յուսահատութեան ժամերին, իր միայնութեան օրերին, թափառում է նա բնութեան մէջ, սակայն այս բնութիւնը ոչինչ չէ կարողանում անել եւ բանաստեղծի վէրքերը մնում է անբուժելի: Լճակի «ալիքներն» «փրփուրները» ոչինչ են երեւում բանաստեղծի

ծին՝ իր ահագին տառապանքի համեմատու-
թեամբ.

«Ո՛րքան ունիս դու ալի,
Ճակատու այնքան խոկ ունի,
Որքան ունիս դու փրփուր,
Սիրտու այնքան խոց ունի բիւր:»

Եւ եթէ մինչեւ իսկ երկնքի կրակ աստ-
ղերը լճի մէջն ընկնեն՝ դարձեալ նա չէ կարող
նմանել բանաստեղծի հոգուն, որ անվերջանալի
կրակ է.

«Այլ եթէ գոգդ ալ թափին
Բոյլքն աստեղաց երկնքին,
Նըմանիլ չես կրնար դուն
Հոգուս, որ է բոց անհուն:»

Այս յուսահատութեան ծանր վայրկեան-
ներին Պետրոս Գուրեան մենակ է բացարձա-
կապէս:

«Ոչ որ ըսաւ. — Սա տղին
Պատոնք սիրտը տրտմագին,
Նայինք ինչեր գրուած կան...
— Հոն հրդեհ կայ, ոչ մատնան:»

Բանաստեղծը վշտի ծանր ճգնաժամի մէջ
ասում է, որ եթէ մինչեւ անգամ բաց անելու
լինեն նրա սիրտը՝ այնտեղ ոչինչ չեն կարող
կարգաւ քանի որ գիրք չկայ այնտեղ, այլ
միայն կրակ կայ: Նրա հոգին պատմելու նիւթ
չէ այլ եւս, այլ զգալու եւ այրուելու մի տարր է:
Եւ քիչ յետոյ, աւելի առաջ տանելով իր
հոգու վերլուծումը, բանաստեղծը ասում է, որ
այդ անհուն բոցը այրուել, այրուել եւ մոխիր է
դարձել արդէն նրա յուսահատ հոգում: Այս
յուսահատութիւնը ամէն ինչ կարող է խռո-
վել: Մինչեւ անգամ «մեղմաղձոտ» եւ «ապ-
շած» լծակը չէ կարող սառնասիրտ կերպով
դիտել տագնապալի բանաստեղծին, ու ինքն էլ
կը խռովուի անշուշտ.

«...Հոն կայ մոխիր... յիշատակ...
Ալեակըդ յուզի՛ն թող, Լըմակ,
Զի քու խորքիդ մէջ անձկաւ
Յուսահատ մը նայեցաւ...»

«Ի՞նչ կ'ըսեն» բանաստեղծութիւնը աւելի
մույլ տրամադրութեան արտայայտութիւն է:
Յուսահատութիւնը այդտեղ ծանր չափի է հա-
սել: Խորին տրտմութեամբ եւ անասելի խռով-

քով բացականչում է բանաստեղծը իր դժբախտ,
դատապարտուած գոյութեան համար.

«Արշալոյս մը չանցաւ սրտէս...»

Եւ բանաստեղծը իր այդ խաւարչտին
վայրկեանին տեսնում է միայն մահ ու գերեզ-
ման: Մի քանի փոքրիկ տողերի մէջ, հալց ու
պատասխանի խօսքերով, ըստ երեւոյթի պարզ
ու մանկունակ ձեւով, Պետրոս Գուրեան ներ-
կայացնում է ամենադառն ողբերգութիւնը մի
տառապող հոգու, որ այլ եւս եւք չունի եւ
որի եւքը բոլոր մահկանացուների ճակատա-
գրական, վերջին ճանապարհն է:

Իր ամենամօտ ընկեր վարդան Լութֆեանի
ողբերգական մահը նրա մէջ այս միջին տրա-
մագրութիւնն աւելի եւս զօրեղացնում է: Վար-
դանի մահուան մէջ Պետրոս Գուրեան տեսնում
է իր սեփական մահուան նախերգանքը: Նրանք
երկուսն էլ միասին են անցկացրել դպրոցական
երազգիտ տարիները, ջամլձայի սարը նստած
միասին են լուռ մտացել եւ իրեւ գոգոյն երկու
բոցեր՝ իրարու մէջ են այրուել միայն: Պետրոս
Գուրեան բանաստեղծական ինքնուրոյն արուես-
տով ներկայացնում է այս հոգեկան զարմա-
նալի կապը.

«Ո՛հ, երկնքի ժապաւէններ՝
Ճառագայթներ՝ միացուցած
Էին սրտերը մեր միմեանց,
Մեր սրտերը սիրանուէր:

Նորա միմեանցս համար քանի
Էին անհուն բաց մատնաններ,
Հոն ամեն բառ խորք մը ունէր
Իր ներքեւը սիրոյ, ցաւի:

Ո՛հ, կը յիշես, Չամլըճայի
Սարը նստած լուռ մըխայինք,
Ուր շուր տային մեզի նոճիք՝
Սեւ հովանոցը վըշտահարի:

...Զէինք խօսեր, խօսքն մեր հոգոց
Անհունութիւնը կը պղծէր.
Մենք զերդ երկու դըժգոյն բոցեր
Իրարու մէջ կայրէինք սոսկ:»

Այսպէս մտերիմ են եղել նրանք, իրեւ
մի միայնակ գոյութիւն: Երկուսն էլ տառապել
են հիւժախտի ահաւոր ճիրաններում եւ եր-
կուսն էլ միասին ըմպել են «գերեզմանի սեւ
կաթը»:

“...Անյուսուծին, գերեզմանի
Այդ սեւ կաթը շատ ըմպեցինք.
Քեզ յափրեցուց այդ ըմպելիք,
Նշար երկնից դժգոյն որդի:”

Եւ ոչ մի կասկած չունի Պետրոս Դուրեան, որ ինքն էլ պիտի գնայ Լուծֆեանի ողբերգական ճանապարհով: Աղիողորմ ձայնով նա կանչում է անհետացող Վարդանի յետեւից եւ նրանից լուր է հարցնում, թէ արդեօք այն աշխարհում երջանիկ է նա, թէ՞ թշուառ:

“Երջանիկ ես հող թէ թշուառ,
Ջուարթնոյ թելով լուր մ’ի՛նձ դրկէ:”

Դուրեանի համար այս աշխարհս “միշտ տաղտուկ է”, ցաւերի “մեծ մայր” է նա, որի մէջ երջանկութիւն չտեսաւ բանաստեղծը եւ որից միայն հարուածներ ստացաւ:

Եւ եթէ այնտեղ “ծառի մը շուք”, կայ եւ նրա քով “մէկ վտակ”, — Պետրոս Դուրեան նոյն օրն իսկ կը թօթուէր կեանքը, որ նա անուանում է “հոգու աղտոտ ձորձը”, — եւ իսկոյն հող կը հագնէր, “հող սգաւոր”...

Սակայն կեանքի անդառնալի փախուստը եւ մահուան արագ յարձակումը նրան որոշ վայրկեաններ սարսափեցնում է, անտանելի խռովութիւն հաղորդում նրա գոյութեան, փութորիկ յարուցանում նրա ներքին աշխարհում, որ արտայայտում է նա իր այնքան վսեմ ու վերաւոր տրտունջի երգի մէջ:

ԺԴ.

Տրտունջի երգը:

Պետրոս Դուրեանի երգերի մէջ “Տըրտունջը” ամէնից երկայնաշունչ եւ ամէնից բարդ բանաստեղծութիւնն է: Իր շօշափած նիւթով դա մի ամբողջ գրամատիքական բանաստեղծութիւն է, քան թէ մի երգ: Մի ողբերգական կեանք է ներկայացուած այդտեղ իր փոթորկալի զգացումներով, իր մտածողութեամբ, իր աշխարհահայեցողութեամբ, իր բուն պայքարով, որ մղում է ճակատագրի եւ աստուածութեան դէմ: Քնարական, նկարագրական եւ պատմողական տրամադրութիւնից աւելի, այդտեղ արտայայտուած է գրամատիքական խռովայոյզ տրամադրութիւն: Սոփոկլէսեան եւ Շէքսպիրեան շունչ կայ այդ գործի մէջ, որ յուզում է ընթերցողին իր խորութեամբ, անմիջականութեամբ եւ անկեղծութեամբ:

Ի՞նչ է այդ դրամայի նիւթը: Կեանքի յաւիտենական ողբերգութիւնը — ապրելու բնածին, բնադրական փափագը եւ մահուան անդիմադրելի յոժը, որոնք մի զարհուրելի ընդհարման մէջ են: Այս ընդհարումը սարսափեցնում է գիտակցական ամէն հասակի համար, բայց նա մանաւանդ սարսափելի է երիտասարդ, կենսաւրէց տարիքի համար: Ընդհանուր գրականութեան պատմութեան մէջ շատերը այս զարհուրելի ընդհարման հոգեբանութիւնը արուեստի նիւթ են դարձրել: Հանրամարդկային մի եղանակ արտայայտելու է այդ, որի վրայ միշտ պիտի գրուի, քանի կայ աշխարհը եւ քանի կեանքը պայքար է մղում մահուան արհաւիրքի դէմ:

Պետրոս Դուրեանի բանաստեղծութիւնը այդ հանրամարդկային նիւթի ապրած, զգացած արտայայտութիւնն է, գրուած ներշնչման մի յուզումնալից վայրկեանում, տաղանդի վերաւոր թափով:

Այդ այն վայրկեանն է, երբ բանաստեղծը հայեացքը շփոթում է մահուան վտանգի առջեւ եւ նրա վերջին շունչը մոլորում է աշխարհի մառախուղի մէջ:

Բանաստեղծութիւնը սկսում է մի սրտամորմը բացականչութեամբ, որ քերթողը հանում է իր էութեան խորքից եւ որով հրաժեշտ է տալիս Աստծուն եւ արեւին.

“Է՛, մընաք բարով, Աստուած եւ արեւ
Որ կը պըլպըլաք իմ հոգուս վերեւ...”

Եւ անմիջապէս մի տողի մէջ ձեւակերպում է իր մահը, դիցաբանական ժամանակի արտայայտութեամբ.

Աստղ մ’ալ ես կ’երթամ՝ յաւելուլ երկնից՝

Չէ՞ որ դիցաբանական հաւատալիքի համաձայն երկնքի վրայ ցրուած անթիւ աստղերը մեռած մարդկանց հոգիներն են, որ առկայծում են յաւիտենօրէն: Անշուշտ Պետրոս Դուրեանի տողը դիցաբանական այդ հաւատի արտայայտութիւն չէ, այլ միայն հնագիտական ժամանակից մնացած բանաստեղծական գեղեցիկ ձեւ է: Որ մինչեւ օրս էլ գործածական է մեր ժողովրդական խօսքի մէջ:

Բանաստեղծութեան հետեւեալ հինգ տողերի մէջ Պետրոս Դուրեան փիլիսոփայական խորհրդածութիւն է անում աստղերի շուրջը: Նրա բանաստեղծական արտայայտութեամբ աստղերը անքիժ եւ թշուառ ոգիների ողբագիծ

անէծքն են, որ դնում են երկնքի ճակատը այ-
րելու, իբրեւ գերագոյն բողոքի նշան: Բայց այդ
դերից աւելի, նրանք մի զարմանալի հակասու-
թեամբ, աւելացնում են Աստծու զէնքերն ու
զարդերը, Աստծու, որ ինքը մահուան աղբիւրն է:

«Աստղերն ինչ են որ եթէ ոչ անքիծ
եւ թշուառ ոգւոց անէծք ողբազին,
Որք թըռին այրել ճակատն երկնքին.
Այլ այն Աստուծոյն՝ շանթերու արմատ,
Յաւելուն զէնքերն ու զարդերն հրատ:»

Այս բանաստեղծական պատկերի առաջին
երեք տողերի մէջ Պետրոս Գուրեան անուղղակի
կերպով խօսում է իր մասին եւ իր էութիւնը
բնորոշում է «անքիծ եւ թշուառ ոգի» խօս-
քերով: Իր այս անթուլթեան ու թշուառու-
թեան դէմ դնում է Աստծու ահաւորութիւնը,
որովհետեւ կեանքեր տապալող շանթերը այն-
տեղից են արժատաւորում:

Սակայն այս հեռուոր փիլիսոփայական
խորհրդածութիւնները իրեն՝ բանաստեղծին
թւում են յանդուգն ու խիզախ, ինքը մի շնչին
հիւլէ, որ ձգտում է ելնել աստղերի անաս-
ման սանդուխքը, հասկանալ հսկայի գործերը,
սուղուել երկնքի խորքը, իր հոգեկան յուզում-
ների մէջ Գուրեան անդրադառնում է այս գա-
ղափարին եւ անմիջապէս փոխում է իր տոնը:

«Այլ, ո՛հ, ինչ կ'ըսեմ... շանթահարէ՛ զիս,
Աստուած, խոկն հսկայ փըշրէ հիւլէիս,
Որ ժպրհի ծրգտիւ, սուգիւ խորն երկնի,
Ելնել աստղերու սանդուխքն անալի...»

Այս տողերից յետոյ մեղմացած եւ բա-
րեկամական տրամադրութեամբ դիմում է նա
Աստծուն, որ թէեւ խել է բանաստեղծի ճա-
կատի վարդը, աչքերի ըոցը, հոգու թոխքը,
բայց որ միաժամանակ խոստացել է, թէ պիտի
ժպտայ նրան մահուան վայրկեանին:

Եւ հանդարտօրէն տրտում, թախծապատ,
սիրալիւր տողերով բանաստեղծը ողջունում է
դողդոջ էակի Աստծուն.

«Ողջոյն քեզ, Աստուած դողդոջ էակին,
Ծողին, փըթիթին, աւոյն ու վանկին.
Դու որ ճակտիս վարդն ու ըոցն աչքերուս
Խլեցիր թրթռումս շրթանց՝ թոխն հոգւոյս,
Ամպ տուիր աչացս, հեւք տուիր սրտիս,
Ըսիր մահուան դուռն ինձ պիտի ժպտիս:»

Այսպէս. միաժամանակ բանաստեղծին
պահպանում է այս տրամադրութիւնը, այն բա-
րոյական փոխանակութիւնը, որ նա պիտի ստա-
նայ իր ֆիզիքական կեանքի քայքայումից յե-
տոյ: Այս բարոյական փոխանակութիւնը նա
արտայայտել է հետեւեալ միատեքական տողերի
մէջ, որ անշուշտ բանաստեղծական եւ սիմբոլիք
նշանակութիւն ունի եւ որոնց մէջ բանաստեղծը
չէ ուզում դնել տարակոյսի շեշտ.

Անշուշտ ինձ կեանք մը պահած ես ետքի,
կեանք մ'անհուն շողի, բոյրի, աղօթքի:

Այս յետագայ բարոյական եւ բանա-
ստեղծական կեանքի դնով՝ բանաստեղծը հաշտ-
ւում է կարծէք մահուան սարսափելի իրողու-
թեան հետ:

Բայց անմիջապէս յետոյ, նրա մէջ էլ,
ինչպէս Համլէտի մէջ իր նշանաւոր մենախօսու-
թեան ժամին, ծագում է մի զարհուրելի տա-
րակոյս: Ի՞նչ...

«Դսկ թէ կորնչի պիտի իմ հուսկ շունչ
Հոս մտախուղի մէջ համր անըրշունչ...»

Ահաւասիկ անհանդուրժելի բանաս-
տեղծի համար, մարդկութեան համար: Ֆիզի-
քական մահը աշխարհիս անսասանելի օրէնք-
ներից է: Բանաստեղծը վերջի վերջոյ կամենում
է հաշտուել նրա հետ: Բայց նրա հետ միասին
բարոյական մահը...

Պետրոս Գուրեան դառնում է այստեղ
անհաշտ ու կատաղի: Եթէ այդպէս է, եթէ
նրանից ոչ մի շունչ չպիտի մնայ այս եղերա-
կան մշուշի մէջ, ապա՝

«Այժմէն թող որ շանթ մ'ըլլամ դաւկահար,
Պըլլուիմ անուանդ, մոնչեմ անդադար,
Թող անէծք մ'ըլլամ ու կողդդ խըրիմ՝
Թող յորջորջեմ քեզ. Աստուած ոխերիմ:»

Իր հոգեկան յուզման գերագոյն բարձրու-
թեան վրայ է նա, ուժեղ, ահաւոր, տարերային
ու շղթայազերծ: Նրա ներքը փոթորիկ է, անա-
սելի վայրկեանում, եւ ամբողջ գոյութիւնը
փրփրում է դժոխքի նման: Իր ներքին վիճակը
գերագոյն զայրոյթից անմիջապէս յետոյ նա
բնորոշում է չորս տողի մէջ, որոնք սկսւում են
ուժեղ արտայայտութիւններով եւ վերջանում
են արդէն բեկուած տրամադրութեամբ.

«Ո՛հ, կը դողդոջեմ, դրժգոյն եմ, դրժգոյն,
Փըրփըրի ներսըս դժոխքի մը հանգոյն...»

Հառնա՛ց մ'եմ հեծող նոճերու մէջ սեւ,
Թափելու մօտ չոր աշնան մէկ տերեւ...

Տրամադրութեան այս բեկումից յետոյ
Պետրոս Գուրեան աղիողորմ կոչեր է արձա-
կում, գանգատագին պատմում է իր սեւ ճա-
կատագիրը, որ դամբանի մրուրով է զօնւած,
եւ սրտագին ոգով երկնքի աստղերից կեանքի
կայծ ու կրակի մի կաթիլ է աղբւրսում:

“Ո՛հ, կայծ տըւէք ինձ, կայծ տըւէք ապրիմ...
Ի՛նչ, երազէ վերջ գրկել ցուրտ շիրիմ...
Այս ճակատագիրն ի՛նչ սեւ է Աստուած,
Արդեօք դամբանի մրուրով է զօնւած...
Ո՛հ, տըւէք հոգւոյս կրակի մի կաթիլ,
Սիրել կ'ուզեմ դեռ, ապրիլ ու ապրիլ,
Երկնքի աստղեր, հոգւոյս մէջ ընկէք,
Կայծ տըւէք, կեանք՝ ձեր սիրահարին հէք:”

Բայց երկնքի աստղերը ցաւագնօրէն խուլ
են գէպի երկրի վրայ տառապող բանաստեղծի
սրտամորմոք աղբրսանքները: Եւ բանաստեղծը
մահուան յուսահատութեան մէջ թուլացած եւ
ուժասպառ տրամադրութեամբ գրում է.

“Գարունն ո՛չ մէկ վարդ ճակտիս դալկահար,
Ոչ երկնի շողերն ժրպիտ մ'ինձ չեն տար.
Գիշերն միշտ դագաղս, աստղերը ջահեր,
Լուսինն յար կու լայ խուզարկէ վրեր.
Կրկան մարդիկ որ լացող մը չունին,
Անոր համար նա դըրաւ այդ լուսին.
Եւ մահամերձն էլ կ'ուզէ երկու բան.
Մախ կեանքը, վերջը լացող մ'իւր վրան:”

Այս ընկճուած եւ ցրիւ սողերից յետոյ՝
Պետրոս Գուրեան վերյիշում է իր ողջ կեանքը,
կենդանացնում է իր տպաւորութիւնները եւ
տասը հետեւողական սողերի մէջ, միանգամայն
կապակից հոգեբանութեամբ, ներկայացնում է
այն, ինչ որ ունեցաւ իր նորատի հոգին եւ ինչ
որ արտասուալի կերպով զուր, զուր եղաւ: Այս
ափսոսանքի պարբերութիւնը առանձին վերցրած
մի գեղեցիկ բանաստեղծութիւն է, գրուած ա-
նասելի գառնութեամբ եւ հաղորդիչ անկեղ-
ծութեամբ, որ պատմում է կեանքի զարմանալի
նանրութիւնը, սիրոյ ցաւագին անցաւորութիւնը
եւ որ պատճառում է խորին տրտմութիւն:

“Ի զո՛ւր գրեցին աստղերն ինձի սէր
Եւ ի զո՛ւր ուսոյց քրքուլն ինձ սիրել.
Ի զո՛ւր սիւզեր սէր ինձ ներշնչեցին
Եւ զիս նորատի ցուցուց ջինջ ալին,

Ի զո՛ւր թաւուտքներ լրոնցին իմ շուրջ,
Գաղտնապահ տերեւ չափին երբեք շունչ:
Որ չըխոովեն երազքս վսեմ,
Թոյլ տըւին որ միշտ ըզնէ երազեմ,
Եւ ի զո՛ւր ծաղկունք փրթիթներ գարնան
Միշտ խնկարկեցին խոկմանցս խորան:

Իր վերջին օրերին, իր գերեզմանի առջեւ
այս բոլորը զարհուրելի կերպով զուր են
երեւում նրան: Ոչինչ, ոչինչ չկայ բանաստեղծի
շուրջը, որ մի փոքրիկ իմաստ տայ այդ անցած-
դարձածին, որ կեանքի վերջին քաղցրութիւնը
հաղորդէ նրան եւ որ մահուան մթութեան մէջ
մի յետին ցոլք առաջացնի:

Եւ բանաստեղծը մի դառնագին բացա-
կանութեամբ ձեւակերպում է իր տրամադրու-
թիւնը, ու այն գեղեցիկ տպաւորութիւնները
որ նա ունեցել է նորատի հասակում՝ համա-
րում է միմայն ծաղր:

Ո՛հ, նոքա ամէնքը զիս ծաղրեր են:

Աստղերը, ալիքը, թաւուտքները, տերեւ-
ները, գարունները — բոլորը, բոլորը միմայն
ծաղրել են ողբերգական բանաստեղծին:

Նրա կեանքը ծաղր է եղել ողջ:

Եւ ոչ թէ միայն նրա կեանքը, այլ ամ-
բողջ աշխարհը ծաղրի ստեղծագործութիւն է
բանաստեղծի համար, Աստուած ծաղրը: Այս
մասլ փիլիսոփայութեամբ նա եղբայրակում է
իր խօլական ու տարերային բանաստեղծու-
թիւնը:

Աստուծոյ ծաղր է աշխարհն ալ արդէն...

Պետրոս Գուրեանի “Տրտունջքը” հոգե-
կան բարդ ու մրկալից կեանքի գեղարուեստա-
կան արտայայտութիւն է: Զգացումների, մտա-
ծութիւնների, կրքերի այն կեանքը, որ նրա մէջ
գործում է մահուան առջեւ՝ մի միապաղաղ ու
հանդարտ կեանք չէ, այլ համագումարն է տար-
բեր վայրկեանների, տարբեր խոհերի եւ տար-
բեր տրամադրութեան: Մենք աշխատեցինք վե-
րելի սողերի մէջ այդ տարբեր կէտերը ցուցա-
հանել եւ նրանց առանձնայատկութիւնները
ընթողել, որոնք որոշ տեսակետով բանաստեղ-
ծական ամբողջութիւն են ներկայացնում: Բայց
բոլոր այդ տարբեր վայրկեանները մեկուսացած
չեն բանաստեղծի հոգում, այլ շղթայուած են
նրա հիմնական տրամադրութեան հետ, որ ինքը
որակել է Տրտունջ բառով: Հոգեբանական եւ

տրամաբանական այս կապակցութիւնը զարմանալի արուեստով դուրս է եկած նրա բանաստեղծութեան մէջ, որ երեւոյթապէս կարող է հաստատական տպաւորութիւն թողնել, բայց որ իրապէս մի ամբողջական, հաւաքական, կենդրոնացած ստեղծագործութիւն է:

Հիւանդ, յուսահատ, ցրուած բանաստեղծը կարողացել է իր հոգեկան ապրումի ու նրա գեղարուեստական վերարտադրութեան մէջ չափազանց կարեւոր յաջորդականութիւն եւ հոգեբանական ներքին կապ պահպանել:

Այս յաջորդականութեան մէջ նա իւրաքանչիւր վայրկեանի համար ստեղծել է համապատասխան ձեւ, երբեմն խիզախ եւ որոտալից, երբեմն մեղմ ու թախծալից, երբեմն պատմողական, երբեմն դրամատիք, երբեմն իմաստասիրական — բայց միշտ գեղարուեստական, անկեղծ եւ անմիջական:

«Տրտունջք»-ի բուռն ու ցասումնալից եւ հանդարտ ու ողբալից տողերը, որոնք փոփոխակի յաջորդում են միմեանց — վերջանում են այն մույլ տրամադրութեամբ, որ իբր սինթէզ եւ եզրակացութիւն կարելի է դիտել եւ որի համաձայն՝ կեանքը ծաղրել է բանաստեղծին եւ աշխարհն էլ Աստծու ծաղրն է ինքնին:

Պետրոս Գուրեանի «Տրտունջք» ոչ միայն իր բանաստեղծութիւնների մէջ ամենէն ուժգին եւ ամենէն խորին էջն է, այլ եւ մեր բանաստեղծական գրականութեան շքեղ քերթուածներից մէկն է, որ յիսուս տարի յետոյ եւս յուզում է ընթերցողին իր դարմանալի ինքնուրոյնութեամբ եւ իր ողբերգական գեղեցկութեամբ:

ԺԵ.

Ձղջումի երգը:

Իր Տրտունջի տրամադրութեան վրայ չի կարողանում մնալ հիւանդ բանաստեղծը: Լաւութեամբ եւ գանգատաբեր դրութիւնը տեղի է տալիս Պետրոս Գուրեանի հոգում, ուր ստեղծում է հետզհետէ համակերպումը: Այս հոգեբանութիւնը մարդկային կեանքի ամենադառն երեւոյթներից է, մարդկային կեանքի, որի դիմադրութիւնը արտաքին ոյժերի դէմ աւանդաբարտեւ է: Բնութիւնը սահմանել է մի անխորտակելի կանոն — մահի անխուսափելիութիւնը — որի առջեւ փշուրում են ամենաուժեղ անհատականութիւններն անգամ:

Պետրոս Գուրեան մարդկային հոգի է, մարդու ճակատագրական տկարութիւններով:

Մի գերագոյն վայրկեանի մէջ տեսնելով իր առջեւ խուսափող կեանքը եւ իր երիտասարդական երազների խորտակումը՝ նա խորհտացել էր բնութեան դէմ, անձնաւորելով այդ բնութիւնը միատեղական աստուածութեան մէջ:

Բայց այս ըմբոստացումը անփոփոխելի ճակատագրի դէմ՝ կանգ է առնում իր շարժման մէջ, թուլանում է, ընկնում է: Ֆիզիքական ցաւերի ենթարկուած եւ անզօրացած բանաստեղծը մեղմանում է հոգեկան բուռն գործողութիւնից յետոյ, ինչպէս մեղմանում է ուկրիանոսը մռնչացող մրիկներից յետոյ:

Իր փոթորկալի տրամադրութեան մէջ նա արտադրել էր տարերային «Տրտունջք», իր մեղմութեան եւ անկման ժամին նա արտադրում է «Ձղջումը»:

Այս փոքրիկ բանաստեղծութիւնը, որ նա իր մակագրութեան համաձայն գրում է «որ մը վերջը», շատ բնորոշ պարագաներ է պարզաբանում: Այդտեղ կարելի է տեսնել նրա կեանքը մահից առաջ, պատմուած մի քանի թախծալից տողերի մէջ: Եթէ գիտութեան տեսակէտով այդ փոքրիկ բանաստեղծութիւնը կենսագրական նշանակութիւն ունի, ապա արուեստի տեսակէտով՝ նա հոգեբանական նուրբ արժէք սակէտով՝ նա հոգեբանական նուրբ արժէք ունի: Մէկ քանի տողերի մէջ Պետրոս Գուրեան կարողացել է արձանացնել մի հոգեկան ներքին կեանք, որ յախուս շարժումներից յետոյ հանդարտում է, բայց այդ հանդարտութեան մէջ շարունակում է խորապէս տառապել եւ ուղեւորուել դէպի գերեզման:

Ինչ որ մանաւանդ նշանակալից է այդ բանաստեղծութեան մէջ, այն է, որ Պետրոս Գուրեան այնտեղ վերլուծում է զղջումի ձեւով իր երեկուայ որոտալից հոգեբանութիւնը: Այդ բանաստեղծութիւնը ամենագեղեցիկ քննադատական-բացատրական էջն է Տրտունջի հոգեբանութեան, որ տալիս է ինքը բանաստեղծը բանութեան, որ տալիս է ինքը գեղարուեստական ձեւով: Նրա այնքան նուրբ գեղարուեստական ձեւով: Նրա այնքան ժամանակ, երբ պաղ քրտինքի մէջ «սեւ միափ մը» կ'առնէր, երբ իր բանաստեղծի ճակատի վրայ մահուան «դալիսութիւն մը կը պլպլար» եւ երբ իր ողբերգական հոգին «մաշու թռիչք մը» ունէր:

«Նրէկ երբ պաղ քրտանց մէջ
Սեւ միափ մը կ'առնէի,
Եւ թօշնած գոյգ մը վարդեր
Այտերուս վրայ կ'այրէին»

Անշուշտ ճակտիս վրայ մահու
Դալկութիւն մը կը պլպլար,
Եւ մահու թոխ մ'ունէի...

Ապա աւելի եւս բացատրելով տրտունջի
տրամագրութիւնը՝ Պետրոս Դուրեան ներկայաց-
նում է մի հոգեբանական զօրաւոր գործօն, որ
այնքան ուժեղ զարկ է տուել նրա խելայեղ
բողոքին: Այս հոգեբանական գործօնը եղել է
Պետրոս Դուրեանի թանգագին մայրը, որի հետ
նա կապուած էր — ինչպէս տեսանք կենսա-
գրութեան մէջ — իր մանկական տպաւորուող
տարիներից եւ որի բարոյական շունչի մէջ մե-
ծացել է բանաստեղծը: Մայրը, չնայելով իր
սեռին եւ իր քնքշութեան, չնայելով այնքան
ձախորդութիւններին եւ դժբախտութիւններին,
լացող էակ չէ եղել, որդու պէս «յատակն ու-
նենալով իր փոփոխները», եւ սակայն իր բա-
նաստեղծ զաւակի հիւանդութեան առջեւ, ան-
հուն ցաւի տակ ճնշուում, խորտակուում եւ լաց
է լինում: Այս արտասուքը տեսնում է բանաս-
տեղծը.

“Բացի աչերս խոնջած,
Մօրս արտասուքն տեսի...,”

Զգում է նրա խորին ցաւը.

“Մայրքս անհուն ցաւ մ'ունէր,
Այն սեւ ցաւը նս էի...,”

Եւ Պետրոս Դուրեան չի կարողանում
տանել այս «անհուն ցաւը», գլուխը փոթոր-
կում է եւ սրտի հեռաւոր խորքերից դուրս է
ժայթքում այն սեւ հեղեղը.

“Ա՛հ, գլուխս փոթորկեց,
Այն սեւ հեղեղն տրւի դուրս...,”

Եւ որովհետեւ անողորմելի աղէտի համար
նա պատասխանատու էր համարել «ոխերիմ
Աստծուն», եւ ծառացել էր նրա դէմ ըմբոս-
տութեան կոչերով — այժմ, իր մեղմութեան
ժամին ներումն է աղերսում նրանից, որով-
հետեւ մօր, տանջուած մօր արտասուքն էր տեսել.

“Ո՛հ ներէ՛ ինձ, Աստուած իմ,
Մօրս արտասուքն տեսի...,”

Ահաւասիկ Պետրոս Դուրեանի զղջումի
հոգեբանութիւնը:

Ինչ որ հետաքրքրական է սակայն գրա-
կանութեան համար, եւ ինչ որ խորապէս նշա-
նակալից է նրա անհատականութեան մէջ — այն

սեւ հեղեղն է, որ բանաստեղծը դուրս է տու-
մի զօրաւոր վայրկեանում, այսինքն այն ժամի
երբ ինչպէս ինքը բանաստեղծն է արտայայ-
տում՝ գլուխը փոթորկուած էր:

Որովհետեւ արուեստը, գրականութիւնը
գեղեցիկ յղացումները, ինչպէս եւ մեծ գործերը
այն ժամանակ են ստեղծուում, երբ մարդկային
էութեան մէջ միջոցներ են առաջանում եւ
երբ փոթորկում է միտքը...

Ժ2.

Դուրեան արուեստագէտ:

Ոչ մի կասկած չկայ, որ ամէն մի բանաս-
տեղծ, որքան էլ անհատական կամ քնարակա-
նունը կրի, իր ժամանակակից կենքի արձա-
գանգն է: Ոչ մի կասկած չկայ, որ նրա տրա-
մագրութիւնը, որքան էլ անձնական լինի, առ-
ջիակական կամ հաւաքական մեծ տրամագրու-
թեան մի մասն է:

Եւ այս՝ ամէնից առաջ այն պատճառով
որ մարդս սոցիալական էակ է, եւ նրա զգա-
ցումներն էլ այդ հիմնական աղբիւրից են առա-
ջանում:

Անկախ այս հանգամանքից՝ բանաստեղծ
լինելու համար անհրաժեշտ է բանաստեղծա-
կան ներքին տրամագրութիւն եւ այդ տրամա-
գրութիւնն արտայայտելու գեղարուեստական
կարողութիւն:

Արտայայտելու միջոցները զանազանակերպ
են — լեզու, ոճ, պատկերներ, երաժշտու-
թիւն — որոնք միացած են միեւնոյն հոգեբա-
նական ամբողջութեան մէջ, քանի որ նրան գոր-
ծադրողը միեւնոյն բանաստեղծական անձնաւոր-
ութիւնն է:

Այս ուսումնասիրութեան ընթացքում
նկատեցինք, որ Պետրոս Դուրեան ունի ոչ միայն
ներքին խորունկ տրամագրութիւն, այլ եւ այդ
տրամագրութիւնը արտայայտելու ուժեղ ընդու-
նակութիւն:

Եւ այս կրկնակի յատկութիւնների շնորհի-
ւեւ բանաստեղծ է, տաղանդաւոր բանաստեղծ:
Ահաւասիկ կարեւորը:

Իբրեւ բանաստեղծ՝ Պետրոս Դուրեան
գործ է դնում մի շարք արտայայտութեան մի-
ջոցներ, որոնց մասին կ'ուզէինք մի քանի խօսք
ասել եւ դրանով ամփոփել նրա բանաստեղ-
ծական գործը:

1. Լեզուսն եւ ոմը:

Բանաստեղծութեան համար առաջնակարգ կարեւորութիւն ունեցող խնդիր է լեզուի խընդիրը: Իր տեղում տեսանք, որ Պետրոս Դուրեան 60—70 ական թուականներին համարձակ կերպով մօտեցաւ այդ խնդրին, գրելով աշխարհաբար այն ժամանակ, երբ նրա ժամանակակից միւս գրագէտները մեծ չափով թանաղուած էին գրաբարի մէջ: Պետրոս Դուրեանի բանաստեղծական գործի համար այս պարագան բանաստեղծութիւն ունեցաւ: Եթէ նա վճռական նշանակութիւն ունեցաւ: Եթէ նա չունենար նոր արուեստագէտի ճաշակ ու հոտութիւն եւ գրական մարզանքներ անէր գրաբարեան միջնորդութեամբ — ապահովաբար նրա բանաստեղծութիւնը չէր ունենայ այն ոյժը եւ անմիջականութիւնը, ինչ որ ունի այժմ: Պետրոս Դուրեանի զգաց, որ նոր ժամանակի բանաստեղծութիւնը արժէք եւ իմաստ կ'ունենայ միայն նոր լեզուի շրջանակի մէջ:

Այս գիտակցութիւնը նրա արուեստի հիմնական տարրերից է: Սակայն այն լեզուն, որով նա սկսեց գրել 60—70 ական թուականներին զարգացած եւ մշակուած լեզու չէր: Բանաստեղծական գործի ամբողջ արժանիքն այնտեղ էր, որ նա ձեռք առաւ այդ նոր, կենդանի, բայց անմշակ լեզուն: Բանաստեղծները կամ գրագէտներն առհասարակ լեզու չեն ստեղծում — նրա ստեղծողը ժողովուրդն է — բայց բանաստեղծները մշակում են, են ժողովրդի ստեղծած լեզուն, ձեւաւորում են, որով գոյն են տալիս գեղարուեստական բարձր նիւթերով:

Բանաստեղծն այս դերը կատարում է գրեթէ ամէն ժամանակ, լեզուի զարգացման բոլոր շրջաններում: Բայց նրա դերը առանձնապէս կարեւոր է այն ժամանակ, երբ լեզուի պատմութեան ընթացքում նոր շրջան է սկսւում: Պետրոս Դուրեան այսպիսի մի նոր շրջանի արտայայտութիւն է: Իր բանաստեղծական գործով նա խոշոր զարկ տուեց արեւմտահայ աշխարհաբարին, եւ նրանով՝ նոր հայերէսին ընդհանրապէս:

Ապրելով փոխանցման շրջանում՝ նրա բանաստեղծական երկը կրում է սակայն հին լեզուի նշանակալից ազդեցութիւնը: Նրա բանաստեղծութիւնների մէջ յաճախ զգացւում է գրաբարի կապանքն ու կաշկանդումը: Նա ունի անհարկ տողեր, ունի արտայայտութիւններ, որոնց վրայ նկատելի է ճնշում, ծանրութիւն,

բռնութիւն: Մեր աշխատութեան մէջ բերուած հատուածները ընդհանրապէս ազատ են այդ յատկութիւններից: Բայց միւս բանաստեղծութիւնների մէջ այդ յատկութիւնները զգալի չափով ներկայ են:

Չայելով այս բնական ու անխուսափելի վրիպումներին, Պետրոս Դուրեան կարողացել է ազատ եւ համարձակ շարժել հայերէն լեզուն, կերտել նոր արտայայտութիւններ, ստեղծել նոր ձեւեր, հին բառերը գործածել նոր գունաւորումով եւ միանգամայն նոր տրամադրութեամբ:

Դիւրին բան չէ անշուշտ բանաստեղծական այնքան խորին զգացումներ արտայայտել մի լեզուով, աւելի շուտ մի բարբառով, որ դեռ գրական մշակութեան բովից չէր անցել, որ խառն էր ռամկական, յաճախ աղաւղեալ տարրերով: Բանաստեղծը պիտի կարողանար այդ խառնակ լեզուն զտել, հանել նրա միջից արդէն նիւթերը, ընտրել աղնի մասերը — սքանչելի նիւթերը, կենդանի ամբողջութիւն կառուցել: Եւ կենդանի, գեղեցիկ ամբողջութիւն կառուցել:

Պետրոս Դուրեան ունեցել է կարեւոր վրիպումներ այս դժուարին աշխատանքի մէջ: Նրա գործածած ձեւերից եւ արտայայտութիւններից շատերը այսօր մեզ թւում են անյաջող, թույլ, նոյն իսկ տգեղ — բայց շատ շատերն էլ մինչեւ այժմ պահպանել են բացառիկ ոյժ, զարմանալի կենսունակութիւն, խորութիւն, գեղեցկութիւն:

Պետրոս Դուրեան իր բանաստեղծական գործի այդ արտակարգ արժանաւորութիւններով է մեծ եւ նրանով է ապրում մինչեւ այսօր: Չենք ուզում կրկին անգամ հատուածաբար մէջ բերել բանաստեղծի գործերից՝ ցոյց տալու համար այս մտքի ստուգութիւնը: Բաւական է նորէն բաց անել մեր առաջ բերած էջերը՝ «Տրտունջ», «Թըքուհին», «Սիրել», «Գրեթէ», «Սեւ Սեւ», «Հեծեծմունք», «Լճակ», «Հեծիւնք» եւ միւս բանաստեղծութիւններից՝ նկատելու համար, որ Պետրոս Դուրեան իր անկատար համար, որ կաղէկաղ ընթացող տողերի կատար, տկար, կաղէկաղ ընթացող տողերի հետ միասին՝ ունի իրօք այնպիսի պայծառ եւ աղնի էջեր, որոնք կարող են բանաստեղծական կատարելութիւն դիտուել:

Այսպէս կարող են դիտուել մանաւանդ ուժի կողմից, որ այնքան ինքնուրոյն է նրա բանաստեղծութիւնների մէջ:

Եթէ լեզուն փոխանցման ժամանակի մէջ գտնուելով ունի զանազան անկանոնութիւններ — ոճը, որ բանաստեղծի ներքին կեանքի

արտայայտութիւնն է, ուժեղ է, պատկերա-
լից, երաժշտական, լուրջ, խորունկ եւ իմաս-
տալից:

Եւ այսպէս է մանաւանդ, եթէ նկատի
ունենանք, որ այդ ոճը տակաւին շատ երիտա-
սարդ հեղինակի գործ է:

Պետրոս Գուրեանի լեզուի եւ ոճի գլխաւոր
թերութիւնները առաջանում են նախ այն հան-
գամանքից, որ նա գրում է նոր գրական լե-
զուով, եւ յետոյ նրանից, որ տակաւին սկսնակ
գրող է: Ժամանակի ընթացքում, մէկ կողմից
աշխարհաբարի զարգացման հետ միասին, միւս
կողմից գրութեան վարժութիւն ձեռք բերելով
— Պետրոս Գուրեանի լեզուն եւ ոճը ապահո-
վաբար շատ պիտի կատարելագործուէին: Եւ
այս կարելի է ասել ոչ միայն լեզուի եւ ոճի
վերաբերմամբ, այլ եւ ամբողջ արուեստի մասին
ընդհանրապէս:

Որովհետեւ եթէ բանաստեղծական խորքը
առաւել կամ նուազ բնածին կարողութիւն է
եւ կամ սկզբնական տարիների միջավայրի ար-
գասիք — արուեստը կամ աւելի ճիշտ՝ ար-
ուեստի տեքնիկը մեծ չափով կապուած է մշա-
կութեան, վարժութեան եւ ժամանակի հետ:

2. Պատկերներ եւ երաժշտականութիւն:

Պատկերը եւ երաժշտականութիւնը բա-
նաստեղծական արուեստի գլխաւոր տարրերից
են: Բանաստեղծները ազդում են մարդկանց
հոգիների վրայ առաւելապէս տեսողական եւ
լսողական զգայարանների միջոցով:

Մի որ եւ է զգացում հաղորդելու հա-
մար՝ շատ յաճախ երկու տողով գծուած պատ-
կերը տալիս է անհամեմատ աւելի բան, քան
կարող է տալ մանրամասն պատմութիւնը:

Բայց պատկերներն ունին պայմաններ, որ
տաղանդաւոր բանաստեղծը պէտք է հասկանայ,
զգայ եւ ճիշտ տեղին իրագործէ:

Ինչպէս պէտք է լինի պատկերը, որպէս
զի կարողանայ ազդել մարդկանց վրայ, ուրիշ
խօսքով՝ ինչպիսի պատկերն է բանաստեղծական:

Գեղարուեստի տեսութեան բարդ խնդիր-
ներից է այս խնդիրը, եւ անկարելի է նրան ա-
ռարկայական, գիտական ճշգրտութեամբ պա-
տասխան տալ:

Բայց վերջապէս պէտք է լինի մի չափ, մի
տեսակէտ, որով մենք կարողանանք զգացում-

ների եւ հոգեկան երեւոյթների խառնարան
մէջ առանց մեծ սայթաքումների առաջ գնալ:

Մեր հայեացքով՝ պատկերը ամենից առա-
պէտք է լինի պարզ:

Բայց ինչ ենք հասկանում պարզ խօսքով
եւ ո՞րն է այդ գաղափարի ստոյգ սահմանումը:

Պարզ ասելով պէտք է հասկանալ այն
նիւթը, որ տալիս է մեզ ոչ թէ քիչ բան, որ
գծում է, ոչ թէ մերկ պատկերներ, այլ որ
տալիս է կարեւորը, հարկաւորը: Պարզ է նշա-
նակում բնաւ պակաս, անկատար, զուրկ ան-
հրաժեշտ զարդարանքից, զուրկ այսպէս ասենք
մտից եւ արիւնից: Պարզ նշանակում է՝ ազատ
աւելորդից, ազատ այն բոլոր տարրերից, որոնք
բեռնաւորում են նիւթը եւ որոնք ոչինչ չեն
տալիս նրան: Այսպիսի դէպքում՝ այդ տարրերը
միայն վնասակար կը լինին պատկերի համար:
Ինչպէս վնասակար են նրանք լեզուի մէջ, ինչ-
պէս վնասակար են օրգանական կեանքում:

Կարո՞ղ էք լաւ լեզու համարել այն լե-
զուն, որի մէջ բառեր կան գործածուած առանց
որ եւ է միտք արտայայտելու: Կամ հնարաւոր
է բնականոն մարմին համարել այն մարմինը,
որի մէջ տարրեր կան առանց որ եւ է պաշտօնի:

Այսպէս: Մեղանում պարզ յատկու-
թեան մասին շատ անճիշտ ըմբռնում կայ: Թա-
ճախ այդ բառով մենք հասկանում ենք որոշ
աղքատութիւն, մինչեւ իսկ որոշ պակասաւո-
րութիւն, ինչ որ բացարձակ թիւրիմացութիւն է:

Պարզ արուեստը միայն պարզ հոգիներ
չէ արտայայտում: Ամենատեսակ բարդ հոգի եւ
ամենատեսակ խորունկ գոյութիւն կարելի է եւ
պէտք է պարզ ձեւով արտայայտել:

Ահա արուեստի գաղտնիքը:

Մարդկային հոգեկան կեանքի հիմնական
օրէնքներից է այս, որ արուեստի համար ուղե-
ցոյց պիտի լինի եւ որ է մեծագոյն արուեստա-
գէտների մօտ:

Շէքսպիր ամենարարդ հոգեբանութիւն
ստեղծել է զարմանալի պարզ արուեստով, ինչ-
պէս եւ Տոլստոյ տուել է այնքան խորունկ բնաւո-
րութիւններ լուսաւոր, պարզ միջոցով:

Հնագոյն ժամանակների էպիքական բա-
նաստեղծութիւնը, օրինակի համար Հոմերոս,
օրուայ պայծառութեամբ է ներկայացուած: Ինչ-
պէս եւ նոր ժամանակների քնարերգութիւնը
օրինակի համար Շելլի, Պուշկին, Հայնէ ամենա-
նուրբ եւ ամենախոր զգացումները հաղորդել
են յաճախ ամենապարզ ձեւով:

Մեր գրականութեան մէջ Աւետիք Իսահակեան եւ Յովհաննէս Թումանեան շատ նուրբ եւ շատ խորին հոգի են արտայայտել պարզ արտաքին տակ:

Այսպէս է ճշմարիտ բանաստեղծութիւնը: Պետրոս Դուրեան այդ ճշմարիտ բանաստեղծների տեսակից է:

Իր արուեստի մէջ Պետրոս Դուրեան նկարագրական տիպի բանաստեղծ է ընդհանրապէս: Բայց հակառակ այն պարագային, որ նկարագրական գիծը նրա մէջ տիրապետող է — Դուրեան ունի շատ բնորոշ եւ նրբօրէն գեղարուեստական պատկերներ: Երբեմն մի քանի խօսքով մի ամբողջ պատկեր է գծում, արտայայտիչ, բովանդակալից, հաղորդական:

Իր համբոյրի ժամը նա դնում է հետեւեալ պատկերի մէջ.

“Համբոյր մ’առի ներանէ,

Երբ կարմիր շողը մարեին,
Հորիզոնին վերելի:”

կամ

“Եւ գիս իր քով նստեցուց
Դորգի վրայ դաւարեայ,
Հուսկ ճանաչեց մը պըլպըլար
Ներա դիմացը վրայ:”

Եւ կամ հետեւեալ երկտողը, որ այնքան գեղեցիկ ու յուզումնական պատկերով արտայայտում է այն ժամը, երբ հորիզոնը մարում է եւ երբ սկսում է աստղազարդ, պայծառ փշերը.

“Հուր հորիզոնն մարեցաւ,
Երկինքն աստղեր փթեցան...”

“Մնաս բարեալ” բանաստեղծութեան մէջ երկու տողով նկարում է առաւօտեան այն վաղ ժամը, երբ դեռ մթնաւուն է աշխարհը եւ երբ շող ու շաղ է ծաւալում դաշտերի վրայ.

“Առտու մը դեռ մըթնշաղ
Սը ծաւալէր շող ու շաղ:”

“Լճակ” բանաստեղծութեան մէջ նկարում է մեղմ, երազական լիճը, որ կարծես թէ զմայլում է երկնի կապոյտով եւ այն լուսափծիթ ամպերով, որ նման են լճի փրփուրին.

“Եւ կամ միթէ կզմայլի՞ն
Ալեակդ երկնի կապոյտին,

Եւ այն ամպոց լուսափծիթ
Որք նըմանին փրփուրիդ:”

“Սեւ Սեւ” բանաստեղծութեան մէջ նկարում է այն դաժան վայրկեանը, երբ գերեզմանափորները թիերով հող են թափում դագաղի վրայ, արագ, յանկարծական, անսիրտ կոշտութեամբ.

“Եւ լսեցի յայնժամ թի թի
Սեւ սեւ հողեր կոշտ թնդեցին...”

Պետրոս Դուրեանի պատկերները ումանալիք դպրոցին յատուկ ճշացող եւ թանձր գոյներով չեն ողողւած, ուռուցիկ չեն, ծաւալուն չեն, այլ հաւաքուած են, ամփոփ են եւ ունին մեղմ ու խորացած գոյն: Իր պատկերների մէջ նա աւելի երգող է, հոգեբան, իմաստասէր, քան քանդակագործ կամ նկարիչ: Բայց եւ այնպէս, այն մի քանի օրինակները, որ մենք առաջ բերեցինք վերելի տողերի մէջ՝ յայտնում են որոշապէս, որ Պետրոս Դուրեան նաեւ արուեստի այդ ուղղութեամբ ունի նուրբ եւ ընտրուած ձեւեր:

Եթէ Պետրոս Դուրեան արտաքին, շոշափելի պատկերներով ճոխացած է, ապա նա հարուստ է ներքին ձայներով, երգով, երաժշտական տրամադրութեամբ եւ հոգեբանութեամբ: Նրա ստեղծած գեղեցիկ պատկերները կարճատեւ են, տալիս են մեզ վաղ անցնող շնորհի բոլոր ողբերգական հրապոյրը: Բայց այդ շնորհները եւ գեղեցկութիւնները չեն կորչում, այլ դառնում են ուրիշ տեսակ պատկերներ, այլ անսխալութեան, աւելի անշոշափելի, երբեմն երեւակայական ու ստեղծագործական, բայց միշտ խօսող մարդու հետ, հաղորդիչ ու յուզումնական:

Այն ընդհանուր գիտողութիւնները, որ մենք ներկայացրինք պատկերի սահմանման նկատմամբ, հոգեբանօրէն վերաբերում են նաեւ երաժշտութեան: Ինչպէս պատկերը պիտի ազատ լինի աւելորդից եւ խճողութից, այնպէս էլ երաժշտութիւնը պիտի ազատ լինի խառնակութից: Պարզութիւնը պատկերի մէջ միեւնոյնն է էապէս, ինչ որ չափը երաժշտութեան մէջ: Եթէ պատկերը աւելորդ գծերով եւ գոյներով ծանրաբեռնուած լինելու պարագային դառնում է քառս, երաժշտութիւնն էլ աւելորդ ձայնե-

րով կամ վանկերով ծանրաբեռնուած լինելու
դէպքում դառնում է ժխոր:

Այսպէս, հոգեբանական եւ գեղա-
րուեստական հիմքը երկու արուեստի մէջ էլ
համանման է:

Պետրոս Գուրեանի բանաստեղծութիւն-
ները թէ պատկերի եւ թէ ձայների տեսակէ-
տով բղխում են միեւնոյն ներքին աշխարհից,
եւ հետեւաբար ընդհանուր հոգեբանութիւնը
միեւնոյնն է:

Իր նամակներից մէկի մէջ Պետրոս Գու-
րեան գրել էր, որ իր կեանքը երգ եղաւ: Նրա
բանաստեղծութիւնները այդ կեանքի գեղա-
րուեստական արտացոլումն են, եւ նոյնպէս
երգ են:

Այս երգի մէջ, ինչպէս եւ նրա բանա-
ստեղծական ընդհանուր գործի մէջ կան անհար-
թութիւններ, վրիպումներ, աղաւաղւմներ:
Գրաբարից մնացած դժուարահնչիւն եւ օտա-
րոտի խօսքերը, բաղաձայն գրերի կուտակումը
յաճախ աղարտում են այդ երգի պարզութիւնը:
Յանգերը շատ դէպքերում բացակայում են
կամ զարմանալի կերպով աղքատ են, ոտա-
նաւորի տողերը յաճախ լաւ չեն բաժանուած,
հատածները (ցեղութիւնները) կաղում են շատ
դէպքում:

Բայց այս բոլոր թերութիւնները առաջա-
նում են մեծ մասամբ այն ընդհանուր պատ-
ճառից, որ ակնարկեցինք լեզուի մասին խօ-
սելիս: Այսինքն, նոր մշակուող գրական լե-
զուի անխուսափելի արձագանքն են նրանք եւ
սկսնակ գրողի բնական անվարժութիւնները ար-
ուեստի մէջ:

Եւ սակայն չնայելով այդ տեքնիկական
թերութիւններին, որոնք մեծ մասամբ արտաքին
նշանակութիւն ունին, Պետրոս Գուրեանի բա-
նաստեղծութիւնը ներքնապէս երաժշտական է
եւ զարմանալի կերպով ներդաշնակ:

Նրա բանաստեղծութեան այս յատկու-
թիւնը կարելի է տեսնել անխտիր շատ էջերի
վրայ: Այսպէս օրինակի համար.

«Բոյլ մը նայուածք, փունջ մը ժպիտ,
Քուրայ մը խօսք դիւթեց իմ սիրտ:»

կամ՝

«Որքան ունիս դու ալի,
Ճակատս այնքան խոկ ունի,

Որքան ունիս դու փրփուր,
Սիրտս այնքան խոց ունի բիր:»

Եւ կամ այս մրմնջացող տողերը՝

«Նրբ աստղալոյց գիշեր է զով
Շրջագայիս Պաղլար-Պաշի,
Գիտնիս թէ սիրտս որչափ մաշի
Շրջագգեստիդ լոկ շրջիւնով:»

կամ այս երաժշտական երկտողը, որ միա-
ժամանակ հրաշալի պատկեր է՝

«Առտու մը դեռ մըթնշաղ.
Կը ծաւալէր շող ու շաղ...»

կամ վերջապէս՝

«Աչերդ սիրոյ ատրուշան
Մատներդ էին գերգ շուշան...»

Պետրոս Գուրեանի բանաստեղծութիւն-
ների մէջ այս գեղեցիկ եւ ներդաշնակ էջերը
երաժշտական ընդհանուր մթնոլորտ են ստեղ-
ծում:

Նրանք հոսում են բանաստեղծի ներքին
էութիւնից, միանգամայն առանց ճիգի, առանց
որոնման, կատարելապէս ինքնաբերական կերպով:

Այս յատկութիւնը բնորոշ է նրա բա-
նաստեղծութեան համար ոչ միայն հնչական,
ձայնական տեսակէտով, այլ եւ աւելի ընդհա-
նուր տեսակէտով: Իբրեւ նկարող, պատմող,
երգող, ողբերգող, մտածող, հոգեկան ուժգին
գրամաներ ներկայացնող՝ Պետրոս Գուրեան
միշտ անմիջական է եւ միշտ ինքնաբերական:

Այս յատկութիւնները միացած նրա գե-
ղարուեստական եւ հոգեբանական ներքին էութե-
ան՝ Պետրոս Գուրեանին դարձնում են տա-
ղանդաւոր բանաստեղծ, ճշմարիտ բանաստեղծ:

Մեր աշխատութեան նախորդ էջերում
հոգեբանական այդ ներքին էութիւնը եւ նրա
գեղարուեստական արտացոլումը մեր ըմբռնած
ձեւով վերլուծել ենք արդէն: Այս վերջին
երկու խնդիրների քննութիւնը մենք անհրա-
ժեշտ նկատեցինք՝ Պետրոս Գուրեանի բանաս-
տեղծական ընդհանուր դէմքը ամբողջացնելու
եւ նրա գործը լրացնելու համար:

Անշուշտ, ինչպէս ամէն գրագետի գործ,
այնպէս էլ Պետրոս Գուրեանի գործը կարելի է

դիտել զանազան տեսակետներով եւ զանազան ուղղութեամբ: Մենք ընտրեցինք այն ճանապարհը, որ մեզ թւում էր աւելի իրական եւ որ մեր հայեացքով գրագէտին կարող է լուսարանել ոչ միայն իրրեւ անհատական հոգի, այլ եւ որոշ ժամանակի եւ որոշ միջավայրի սոցիալական արտայայտութիւն:

Գրականութիւնը, ինչպէս եւ պատմութիւնն ու ընկերաբանութիւնը, անկարելի է զատել այդ միջոցաւորից:

Պետրոս Գուրեան ծնունդով մի փոխանցման շրջանում, ապրելով մի պատմական ժամանակում — արտայայտեց ոչ միայն իր ներքին մարդը, ոչ միայն իր ներքին ողբերգութիւնը, այլ եւ իր ժամանակը եւ իր շրջանի հաւաքական հոգեբանութիւնը:

Այս յիսուն տարուայ ընթացքում նա ապրեց մեր գրականութեան մէջ եւ ազդեցութիւն ունեցաւ բազմատեսակ գրողների վրայ այդ կրկնակի ուղղութեամբ:

Այժմեան սերունդը բարձր գնահատելով հանդերձ Պետրոս Գուրեանի գրական-բանաստեղծական գործը, գիտակցում է անշուշտ, որ ինքը տարբեր ժամանակի ծնունդ է:

Յիսուն տարի յետոյ ահագին յեղաշրջումներ են տեղի ունեցել թէ եւրոպական կեանքի ու գրականութեան եւ թէ մեր կեանքի ու գրականութեան մէջ:

Պետրոս Գուրեանի գործը խոշոր չափով դարձել է արդէն պատմական գործ: Այժմեան գրական սերունդը կարդալով եւ սիրելով նրա ողբերգական բանաստեղծութիւնը, ոչ մի վայրկեան չպիտի մոռանայ, որ ինքը նոր, յեղաշրջուած ժամանակի ու սոցիալական միջավայրի արտագրութիւն է:

Եւ գիտակցելով այդ պէտք է աշխատի նոր մարդկութեան, նոր իդէալների եւ նոր հոգեբանութեան արտայայտիչ լինել...

(Վ.Ի.Ը.)

ՄԻՄ. ՅԱՅՈՐԱՆԱՆ

Կ Ե Ն Ս Ս Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՊՐՈՓ. ԴՈՎՏ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԻԳՐԱՆ ԱՐԵԼԵԱՆՑ

Հայ մտաւորականութիւնը կորսնցուց իր ամենէն թանկագին եւ ազնիւ հանճարներէն մէկը, յանձին Պրոֆ. Դկտ. Յարութիւն Տ. Աբելեանցի, որ կարճատեւ հիւանդութենէ մը վերջ մեռաւ 73 տարեկան հասակին մէջ, 11 Հոկտեմբեր 1921 ին:

«Արտիմ»-ը, ինչպէս մայրը զայն կ'անուանէ իր նամակներուն մէջ, կը տեսնէ առաջին անգամ աշխարհքի լոյսը Լոռիի աւերակներուն մօտ, Վարդաբլուր գիւղը 13 Ապրիլ 1849 ին (Հ. Տ.): Ծնողքը ունեւոր դասակարգին չէին պատկանիր, այնպէս որ հազիւ ի վիճակի էին իրենց ապրուստը վաստակելու: Արտիմ դժբախտութիւնը կ'ունենայ իր պատանակութեան ժամանակ հայրը կորսնցնելու: Նախնական կրթութիւնը կ'առնու գիւղին դպրոցին մէջ եւ յետոյ կը մտնէ Թիֆլիզի Մերսիսեան Ազգային Հոգեւոր Դպրոցը, ուր Յարութիւն կը գտնէ իր շուրջը հայ երիտասարդութիւն մը, սոգորուած ջերմ հայրենասիրութեամբ, որ կը տնեջայ հայ անցեալին փառքը եւ պատիւը վերականգնելու: Ահա՛ այս հայրենասէր եւ յառաջադէմ միջնորդտիւն մէջ՝ Յարութիւնի սէրը կ'արթննայ եւ կ'աճի դէպի իր ազգն եւ իր ուսումը: Ստացած վկայագիրներուն մէջ յիշուած են անոր կարողութիւնները եւ յատկութիւնները «ամենալաւ» եւ «շատ տալիս» գնահատութիւններով: Իսկ աւարտական վկայագրին մէջ, որ կը կրէ 12 Օգոստոս 1864 (Հ. Տ.) թուականը, Յարութիւնի տրուած են միայն «գերազանց» եւ «շատ լաւ» թուերը: Այս վկայականէն («Ատտեստատ» էն զատ) տա-

